

birin alınmasını hem de uluslararası bir denetimi öngörmektedir. İnsan hakları'nın Batı dış politikasının önemli bir unsuru haline gelmesi ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı gibi uluslararası denetim organlarının oluşması da işkencenin önlenmesi çabalarının açık örnekleridir. Günümüzde işkencenin insanlık suçu sayılıp takibata uğramakta olması ve bu konuda uluslararası bir mutabakat zemininin ortaya çıkması İslâmî öğretinin yukarıda verilen ilke, amaç ve işleviyle de örtüşen olumlu bir gelişmedir. Esasen klasik dönem fakihlerinden bir kısmının sanığa belli durumlarda baskı uygulanmasını ve bu yolla adaletin sağlanmasını câiz görmesi de hiçbir zaman işkenceye cevaz anlamı içermemiştir. Ancak yine de bu görüşlerin, kriminoloji ve adli tıp alanında hayli önemli gelişmelerin yaşandığı çağımızda üzerinde mutabakata varılan ortak insanî ilkeler ışığında yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, IV, 172-173; Buhârî, "Hudûd", 4, "İkrâh", 1, "Mezâlim", 24, 30, "Meğâzî", 10, 13, 28, "Zebâ'ih", 25; Müslim, "Birr", 80, 113, 117-119, "Libâs", 106-112, "Şayd", 58-60, "Selâm", 151-152, "Tevbe", 25; İbn Mâce, "Talak", 16, "Diyât", 30; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 10, 35, "Cihâd", 44, 51, 110, 112, "İmâre", 32, "Edeb", 58; Tirmizî, "Büyû", 52, "Siyer", 17; Nesâî, "Ka'fû's-sârik", 2, "Edâhî", 42; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. İhsan Abbas), Kahire 1985, s. 115, 116, 150-152, 175-176; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 107; II, 514; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, X, 192-193; İbn Hişâm, *es-Sire*², I, 616-617; Sahnûn, *el-Müdevvene*, VI, 293; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 175-176; İbn Hazm, *el-Muhalâ*, Kahire 1389/1969, XIII, 25-27, 38-43; Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 184-185, 195; XXIV, 51, 70; a.mlf., *Şerhu's-Siyer*¹ *l-kebir* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1971, II, 591; III, 129; IV, 1415; Kâsânî, *Bedâ'î*⁴, Beyrut 1974, VII, 242, 384; VIII, 339; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, V, 171, 176, 271; VIII, 261-262; X, 530, 534-536, 552, 555; XI, 41; İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye*, Beyrut, ts.

(Dârül-kütübü'l-ilmiyye), s. 108-110, 117-125; Burhâneddin İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1406/1986, II, 156-162, 316-319; Makrizî, *el-Hıta*, II, 187-189; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, Bulak 1299, VIII, 80; Büceyrimî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Menhecî't-tullâb*, Kahire 1335, III, 73; Alâeddin et-Trablusî, *Mu'inü'l-hükkâm*, Kahire 1310, s. 174-180, 244; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), IV, 75-76, 87-89; V, 24, 376-378, 627; VI, 34, 388; VIII, 212; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 369; Bilmen, *Kamus*², II, 511-512; III, 368-369; VIII, 42, 47, 58, 79; U. Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (ed. V. L. Ménage), Oxford 1973, s. 244; M. Cevat Akşit, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsanî Esasları*, İstanbul 1976, s. 104-112, 148; Abdülkâdir Üdeh, *et-Tesrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, Kahire 1977, I, 574-581; II, 304-313; M. İsmâil el-Bilî, "Vesâ'ilü's-şer'iati'l-İslâmiyye li-tahkiki'l-'adâle li'l-müttehem", *el-Müttehem ve hûkûküh fi's-şer'iati'l-İslâmiyye*, Riyad 1406/1986, I, 53-72; Hişâm Kaplân, "Vesâ'ilü tahkiki'l-'adâle li'l-müttehem", a.e., I, 111-141; M. Selim el-Avâ, "el-Aşlu berâ'etü'l-müttehem", a.e., I, 243-265; Ahmed Ebû'l-Leyl, "el-Mu'âkabe 'ale't-tühme fi'l-fikhi'l-İslâmî", a.e., II, 39-69; Mahmûd Ali es-Sertâvî, "el-İtirâf gayrû'l-irâdî", a.e., II, 73-86; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1992, IV, 302, 369-371; V, 58-59; Timur Demirbaş, *Türk Ceza Hukukunda İşkence Suçu*, Ankara 1992; Taner Akgam, *Siyasî Kültürümüzde Zulüm ve İşkence*, İstanbul 1992; Mehmet Semih Gemalmaz, *Yaşam Hakkı ve İşkence Yasası*, İstanbul 1994; Ahmet Özel, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, Ankara 1996, s. 60-62; Hakkı Aydın, *İslâm ve Modern Hukukta İşkence*, İstanbul 1997; G. R. Scott, *İşkencenin Tarihi* (trc. Hamide Koyukan), İstanbul 2001; "Ta'zîb", *Mu.F*, XII, 242-247.

ŞAMİL DAĞCI

İŞKODRA

Kuzeybatı Arnavutluk'ta tarihi bir şehir.

Shkodër, İskenderiye, Skutari ve Skadar isimleriyle de anılmıştır. Arnavutluk'un en eski yerleşim birimlerinden biri olan İşkodra, aynı zamanda ülkenin kuzey

kesimindeki en önemli sanayi ve kültür merkezidir. Osmanlı yönetiminin (1393-1396, 1479-1912) ilk dönemlerinde önemli bir sancak merkezi ve kale şehriydi. Daha sonra Balkanlar'ın batısında nüfusu 40.000'e kadar ulaşan bir ticaret merkezi olarak gelişti. Şehirdeki İslâmî hayat da kırktan fazla cami, medrese ve dergâhıyla aynı paralelde canlandı. İşkodra Kir, Drin ve Boyana nehirlerinin bir-biriyle kavuşma sahasında kurulmuştur. Buraya tepeden bakan Rozafat Kalesi ilirler, Roma, Venedik ve Osmanlı dönemlerinin izlerini taşımaktadır. Kalenin bulunduğu tepenin hemen gerisinde de özellikle I. Balkan savaşları sırasında uzun Skutari kuşatması ile meşhur olan Tara-boş dağı uzanmaktadır.

İşkodra (Scodra) milâttan önce III ve II. yüzyıllarda İllir Devleti'nin merkeziydi. Milâttan önce 168'de şehir Romalılar'a, 395'ten sonra da Bizans'a geçti. Milâttan sonra XI-XIII. asırlarda Bizans ve Zeta Sırp Prensligi arasında hâkimiyet mücadelelerine sahne oldu. 1360-1393 yıllarında Sırp Balşic Prensligi'nin merkezi olan şehir, Osmanlı kumandanı Kavala Şâhin tarafından ele geçirildiyse de (1393-1396) bu uzun sürmedi. 1396'da George Stratimirović şehri Venedikliler'e sattı. Şehri tahkim eden Venedikliler 1479'a kadar burayı ellerinde tuttular. Osmanlılar, başarısız geçen birçok teşebbüsün ardından bizzat Fâtih Sultan Mehmed'in de katıldığı uzun bir kuşatmadan sonra İşkodra'yı ancak antlaşma ile alabildiler. Şehrin ele geçirilmesi Osmanlı kroniklerinde bazı farklı ayrıntılarla yer almaktadır. Bu konuda en ayrıntılı bilgi ise Marin Barletius tarafından verilir (bk. bibl.). Osmanlılar İşkodra'yı boş olarak teslim almışlardı. Antlaşma şartlarına göre halk şehri boşaltıp Venedik topraklarına göç etmişti. Bu durum, İşkodra'nın yüzyıla yakın bir süre nüfus ve iktisat bakımından yetersiz kalmasına yol açtı. 890 (1485) tarihli tahrir defterine göre kalede birkaç yüz kişilik askerî birlik bulunuyor, ayrıca şehirde yirmi yedisi müslüman olan doksan yedi hânelik (yaklaşık 450-500 kişi) sivil nüfus yer alıyordu. Askerlerin ve müslüman halkın ihtiyacı için iki mescid inşa edilmiş, bir kilise de camiye çevrilmişti. Bu mescidler ve caminin isimleri 1047 (1637) tarihli *Rumeli Camileri Vazife Defteri*'nde (BA, MAD, nr. 5625) ve kısmen de XVI. yüzyıl Osmanlı tahrirlerinde kayıtlıdır. 890 (1485) yılı sayımına göre İskenderiye, 375'i müslüman 23.355 hânesi bulunan 895 köye sahip İskenderi-

İşkodra'dan bir görünüş

ye sancağının merkeziydi. Kosova'daki İpek'le (Peç / Peja) Podgoriça, Drivasto, Žabljak ve Medun kaleleri de sancağa dahildi.

II. Bayezid tarafından inşa ettirilen cami ile birlikte İşkodra giderek nüfusuyla da İslâmî bir hüviyete bürünmeye başladı. 890'da (1485) müslüman nüfusun oranı % 28 dolayında iken 934'te (1528) % 73'e, 978'de ise (1570-71) % 89'a ulaştı. 934'te (1528) 119 müslüman, kırk üç hristiyan hâne (yaklaşık 750-850 kişi), 978'de (1570-71) 217 müslüman, yirmi yedi hristiyan hâne (yaklaşık 1200-1300 kişi) kaydedilmişti. Şehirdeki bu tedricî İslâmlaşma'nın bir başka işareti de Tekelü Türkmenleri'ne mensup olup Safevîler'in Azerbaycan valiliğinde bulunmuş, sonradan onlarla anlaşmazlığa düşerek Osmanlılar'a iltica etmiş ve Kanûnî Sultan Süleyman tarafından İrakeyn Seferi sonrasında İşkodra'ya gönderilmiş olan Ulama Bey tarafından 946'da (1539) inşa ettirilen cami, medrese ve hamamdan müteşekkil külliyesidir.

Evliya Çelebi, XVII. yüzyıl İşkodra'sını on beş mahallesi ve 1800 hanesi olan orta ölçekli bir kasaba olarak zikretmektedir. Evliya Çelebi ayrıca şehirde bulunduğunu yazdığı on bir camiden sadece II. Bayezid, Hüseyin Bey ve Kara Hasan camilerinin adını verir. *Seyahatnâme*'de geçen mescid ve medrese sayıları gibi rakamların çoğu ya abartılıdır ya da baskı hatası olmalıdır. 1070 (1660) tarihli medrese listesinde sadece bir medresenin (Ulama Bey) adı kaydedilir.

İşkodra XVIII. yüzyıldan itibaren önem kazanmaya başladı. Bunun sebebi şehrin Arnavut Buşatlı ailesinin merkezi olmasıdır. Buşatlı ailesi burada, bütün ülkenin en önemli ve en büyük camisi olan Kurşunlu Cami'yi yaptırdı (1187/1773). XVIII. yüzyılın sonlarında Ermeni coğrafyacısı İnciciyan İşkodra'nın Tophane, Terzihan ve Tabaki semtlerine ayrılmış yirmi beş mahallesiyle gelişmiş bir ticaret merkezi olduğunu, müslüman nüfusun 8000, Katolikler'in ise 600 hâne bulunduğunu, ayrıca kırk camiye karşılık bir kilisenin faaliyet gösterdiğini kaydetmiştir. Kalede de 150 müslüman hâne ve iki cami mevcuttu. Şehirde Buşatlı ailesinin hükümranlılığı 1756-1831 yılları arasında sürmüştür. 1831'de Osmanlılar bu aileyi bölgeden çıkardılar. İşkodra, XIX. yüzyıl boyunca Arnavutluk'un en önemli ticaret ve sanat şehri olma özelliğini korudu. Tanzimat döneminde şehir bütün Kuzey Arnavut-

luk'u kapsayan bir vilâyetin merkezi oldu. 1870'te başlayan Balkan demiryolu inşaatının İşkodra'yı dışarıda bırakması şehrin gelişmesini olumsuz yönde etkiledi.

1810 tarihli Fransız konsolosluk raporları nüfusun 40.000 civarında olduğunu kaydeder. Şemseddin Sâmî *Kâmûsü'l-a'lâm*'da yüzyılın sonlarında şehirde 4500 hâne, 1500 dükkân ve 37.000 nüfusu bulunduğunu zikretmektedir. 1870'te dükkân sayısının 2500 civarında olduğunun bilinmesi şehirdeki ekonomik zayıflamanın bir başka işaretidir. XX. yüzyılda şehir Sırp ve Karadağ orduları tarafından altı aylık bir kuşatma ile bunalıldı. 1913'te Avrupa devletlerinin baskısıyla yeni kurulan Arnavutluk Devleti'nin sınırlarına dahil edildi. I ve II. Dünya savaşları arasında uzun bir durgunluk devri yaşandı. Komünist döneminde yeniden yapılanmaya gidilerek eski Pazar bölgesi yıkıldı. Kurşunlu Cami etrafındaki yerleşim alanı da 1865'teki büyük sel baskını sırasında harap olmuştu. 1967'deki kültür devriminin ardından biri dışında bütün camiler yıkıldı. XIX. yüzyılda yapılan Roma Katolik kilisesi de spor salonuna çevrildi.

Komünist rejimin çökmesinden sonra ayakta kalan tek cami olan Kurşunlu Cami 1996'da tekrar ibadete açılırken Katolik kilisesi de yeniden kilise haline getirildi. XVIII. yüzyıla ait hamamlar ve XIX. yüzyıla ait idarî yapılar kültür varlıkları olarak koruma altına alındı. Kalede bulunan II. Mehmed Camii'nin kalıntıları ile minaresi de aynı şekilde tarihî eser ilân edildi. Günümüzde nüfusu 80.000'i aşan İşkodra'da en önemli sanayi faaliyeti olarak bakır tel fabrikaları vardır ve bu ürünün % 80'i ihraç edilir. Ayrıca çeşitli makine ve deri sanayii yaygındır.

İşkodra yetiştirdiği Osmanlı simaları bakımından da ünlüdür. Osmanlı edebiyatının klasik döneminden İşkodralı Ahmedî ve İşkodralı Bâlî, XVIII. yüzyıldan Sa'diyye tarikatının Âciziyye kolunun kurucusu şair Süleyman Efendi ilk akla gelen isimlerdir. Buşatlı ailesine mensup vezirlerden İbrâhim Sıdkı Bey, Mahmud Hamdi Efendi, İsmâil Zihni Bey ile ailenin iki büyük şahsiyeti, İşkodra'da pek çok medrese, kütüphane, cami yaptıran Rumeli Valisi İbrâhim Halîlî Paşa ve Balkanlar'da birçok yerde valilik görevinde bulunan Hasan Hakkı Paşa zikredilmelidir. İşkodra'ya değerli bir kütüphane kazandıran Hasan Hakkı Paşa Türkçe, Arap-

ça, Farsça, Fransızca ve Arnavutça konuşup yazabilen bir Mevlevî dervişi ve şairdir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 367, s. 305; nr. 500, s. 18-20; BA, MAD, nr. 5625; M. Barletius, *De Obsidione Scodrensi*, Venezia 1505; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 107-112; İşkodra Vilâyeti Salnâmesi, İşkodra 1310/1892; T. Ippen, *Skutari und die nordalbanische Küstenebene*, Sarajevo 1907; J. et Jean Tharaud, *La bataille à Scutari d'Albanie*, Paris 1913; F. Babinger, *Mehmed der Eroberer und seine Zeit*, München 1953, s. 363-366, 398-401; S. N. Naçi, *Pashallëku i Shkodrës nën sundimin e Bushatlijve*, 1757-1796, Tirana 1964; a.mlf., *Pashallëku i Shkodrës në vitet e para të shek. XIX (1796-1831)*, Tirana 1986; a.mlf., "Le pashalik de Shkodër considéré dans son développement économique et social au XVIIIe siècle", *St.A*, III (1966), s. 123-144; S. Pulaha, "Elementi Shqiptar Sipas onomastikës së krahinave të sanxhakut të Shkodrës në vitet 1485-1582", *Shqiptarët dhe Trojet e Tyre*, Tiranë 1982, s. 334-372; Z. Shkodra, *Qyteti Shqiptar Gjatë Rilindjes Kombëtare*, Tiranë 1984, s. 241-273, 354-362, 412-414, 422-424, 440; a.mlf., "Le marche albanais au XVIIIe siècle", *St.A*, III (1966), s. 159-172; M. Köhbach, "Nordalbanien in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Das Pashalik Shkodër unter Herrschaft der Familie Bushatli", *Albanien Symposium* (ed. Klaus Beitzl), Kitzsee 1986, s. 133-180; İşkodra Savunması ve Hasan Rıza Paşa, Ankara 1987; M. Kiel, *Ottoman Architecture in Albania, 1385-1912*, İstanbul 1990, s. 226-242; İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri (haz. Hakan T. Karateke), İstanbul 1995; K. Jireček, "Skutari und sein Gebiet im Mittelalter", *Illyrisch-Albanische Forschungen* (nşr. L. von Thallóczy), I, Leipzig 1916, s. 94-124; L. Mile, "Le pashalik de Shkodër sous les Bushatli", *St.A*, II (1965), s. 187-193; G. Shpuza, "La lutte pour la défense de Shkodër dans les années 1474 et 1478/79", a.e., VI (1968), s. 181-190; Semavi Eyice, "İşkodra'da Kurşunlu Cami", *BTDD*, sy. 17 (1969), s. 73-76; V. Kamsi, "Le citadelle de Shkodër et sa restauration", *Monumentet*, I, Tirana 1971, s. 165-171; P. L. İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası" (trc. H. D. Andreasyan), *GDAAD*, sy. 2-3 (1974), s. 72; S. Luzati, "Aperçu historique et urbaniste de la ville de Shkodër pendant la domination ottomane et jusqu'à la moitié du XIXe siècle", *Studium Historike*, XLI/2, Tirane 1987, s. 123-127; *Kâmûsü'l-a'lâm*, II, 977-978.

MACHIEL KIEL

İŞKODRALI MUSTAFA PAŞA

(bk. MUSTAFA PAŞA, Buşatlı).

İŞMAM

(الإشمام)

Harekeye sessizce dudaklarla işaret etmek anlamında kıraat terimi (bk. REVM).